

REMIGIUSZ POPOWSKI

PEWNE PRZEJAWY FUNKCJI POETYCKIEJ NEOLOGIZMÓW W LISTACH ŚW. PAWŁA

Używając określenia „funkcja poetycka” opieram się na teorii Romana Jakobsona o funkcjach języka¹. Jakobson, że przypomnę tu rzeczy znane, wyróżnia w każdej wypowiedzi sześć elementów: nadawcę i odbiorcę wypowiedzi, kontakt między nimi, kontekst, tj. rzeczywistość istniejącą poza nadawcą i odbiorcą i poza piątym elementem wypowiedzi — komunikatem, czyli zorganizowanym już układem wyrazów, zdań itd., i wreszcie szósty element — kod jako system znaków. W oparciu o te elementy Jakobson wymienia sześć funkcji języka:

1. Funkcja emotywna — mówi się o tej funkcji języka, gdy za pomocą jego informujemy o sobie samym, o swoim życiu wewnętrznym, gdy wyrażamy swoje uczucia.

2. Funkcja konatywna — gdy za pośrednictwem języka nadawca wpływa na odbiorcę, na jego wolę, postawę wewnętrzną, zachowanie. W komunikacie pojawiają się wtedy rozkazy, zakazy, życzenia, wołacze, zaimki drugiej osoby.

3. Funkcja poznawcza — gdy język służy przekazywaniu wiadomości o sprawach istniejących poza nadawcą i poza odbiorcą. Wynika ona z głównego nastawienia nadawcy na kontekst.

4. Funkcja fatyczna — gdy nadawca używa języka przede wszystkim jako narzędzia do utrzymania kontaktu z odbiorcą.

5. Funkcja metajęzykowa — gdy język informuje o swych własnych prawach, znakach, zjawiskach. Największą uwagę zwraca wtedy nadawca na kod.

6. Funkcja poetycka — spełnia ją język, gdy służy jako tworzywo, z którego nadawca może według własnych potrzeb i celów układać komunikat. Od nadawcy jako twórcy zależy szyk wyrazów, ich dobór, rytmika, rym, układ zdań, rozdziałów itp. Wyraz „poetycka” trzeba tu koniecznie rozumieć w znaczeniu etymologicznym,

¹ R. Jakobson, *Poetyka w świetle językoznawstwa*, tłum. z ang. K. Pomorska, „Pamiętnik Literacki”, 51 (1960), z. 2, s. 431-473.

pochodnym od greckiego czasownika ποιέω, „tworzyć”. Chodzi tu bowiem o tworzenie: o dobór wyrazów, zdań i ich układów. Stąd można mówić o funkcji poetyckiej języka nie tylko w wypowiedzi poetyckiej w znaczeniu potocznym, np. w heksametrze, senarze, odzie, lecz i w utworach napisanych prozą.

Ważnym stwierdzeniem Jakobsona jest teza o równoczesnej wielofunkcyjności języka w tej samej wypowiedzi. Od nastawienia nadawcy zależy, która z funkcji jest w danym momencie dominująca, a które podrzędne. W dłuższej wypowiedzi może nastąpić przemieszczanie się hierarchiczne funkcji.

W świetle powyższych stwierdzeń można mówić o poszczególnych funkcjach języka także w Listach Apostoła Pawła. Wydaje się, że język spełnia w nich głównie funkcję konatywną, a nie poznawczą. Ich autor przede wszystkim upomina, nakłania, zachęca, pociesza, a nie naucza. Sam zresztą gatunek listu wyraźnie nastawia nadawcę na odbiorcę, zmusza do uwzględniania jego charakteru, potrzeb, sytuacji, pozycji społecznej. Autor zwraca się często do odbiorcy bezpośrednio przez użycie wołacza, trybu rozkazującego, zaimków drugiej osoby. Tak właśnie i św. Paweł zachęca, rozkazuje, zakazuje, pochwała, karci, modli się o coś dla adresatów. Wszystko w tym celu, by wpłynąć na ich wolę, by ją formować, zmieniać, pogłębiać według wyznaczonego ideału.

Następne, podrzędne funkcje języka w Listach św. Pawła, to funkcja poznawcza emotywna i poetycka. Ich pionowy układ zmienia się w tekście często. Zawsze jednak czy to nauczanie (funkcja poznawcza), czy mówienie o sobie wprost albo pośrednio przez zabarwienie wypowiedzi osobistym przeżywaniem (funkcja emotywna), czy świadome organizowanie komunikatu (funkcja poetycka), służą nadrzędnej funkcji konatywnej: wpływaniu przez wypowiedź na postawę adresatów, uzyskiwaniu w nich metanoi.

Założeniem tych rozważań nie jest jednak analiza układu funkcji języka w Listach Apostoła. Nie bada się również, jak użycie neologizmów mogło wpływać na konatywność wypowiedzi. Przedstawia się tu tylko szczegółowe przejawy funkcji poetyckiej samych neologizmów, występujących w Listach św. Pawła.

Można, jak się wydaje, postawić na bazie założeń R. Jakobsona twierdzenie, że każdy neologizm powstaje ze szczególnego w tym momencie nastawienia nadawcy na komunikat i że neologizm jako jeden z elementów wypowiedzi ma swój udział w każdej funkcji języka. Tak chyba jest i z neologizmami odkrytymi w pismach św. Pawła. Chęć dobitnego wysłowienia się, brak wyrazów dla nowych chrześcijańskich pojęć, dążenie do nadawania wypowiedzi ozdobnego kształtu, skłaniały autora do wzbogacania komunikatu nowymi formacjami słowotwórczymi. Ta twórczość Pawłowa, ποιήσις, w zakresie wyrazów — „słowotwórczość” — pomnaża się z upływem lat. Im późniejszy list, tym częściej pojawiają się w nim nowe wyrazy. Wniosek ten zdaje się narzucać z porównania chronologicznego układu listów (A) z ich układem według narastającej liczby neologizmów (B):

A. Układ chronologiczny ²			B. Układ według liczby neologizmów ³			
Lp.	List	Data	Lp.	List	Stosunek ⁴	Wskaźnik
1-2	1 Tes, 2 Tes	51-52	1	2 Tes	1 : 250	0,004
			2	Tt	2 : 303	0,006
3	Gal	54	3	1 Tes	4 : 366	0,011
4	1 Kor	57, wiosna	4	Fm	2 : 141	0,014
5	2 Kor	57, jesień	5	Gal	9 : 526	0,0171
6	Rz	57-58, zima	6	2 Tym	8 : 458	0,0175
			7	Rz	20 : 1068	0,019
7-10	Kol, Fm, Ef, Flp	61-63	8	1 Kor	19 : 967	0,020
			9	1 Tym	13 : 541	0,024
			10	Ef	16 : 529	0,030
			11	Flp	14 : 448	0,031
11-12	1 Tym, Tt	ok. 65	12	2 Kor	25 : 792	0,032
13	2 Tym	ok. 67	13	Kol	16 : 431	0,037

Widać bliską zbieżność obu układów w zakresie Listów do Tesaloniczan, w zakresie Listów wielkich, ale bez 2 Kor, oraz w zakresie Listów więziennych z wyjątkiem Fm. Z pasterskich tylko 1 Tym zajmuje w obu układach bliskie sobie pozycje. W sumie stwierdza się tę zgodność co do siedmiu listów. Nie można natomiast mówić o jakiejś zbieżności w zakresie pozostałych sześciu pism. Zwyckową tendencję w częstotliwości występowania neologizmów wykazuje osiem listów. Oto ich kolejny układ:

Lp.	List	Wskaźnik
1	1 Tes	0,004
2	Gal	0,017
3	Rz	0,019
4	1 Kor	0,020
5	Ef	0,030
6	Flp	0,031
7	2 Kor	0,032
8	Kol	0,037

² Wg: A. Robert, A. Feuillet (red.), *Introduction à la Bible sous la direction* [. . .], t. 2: *Nouveau Testament*, par C. Bigaré [i in.], Desclée 1959, s. 383 n.

³ Za podstawę przyjmuje się tu stosunek liczby neologizmów do słownictwa danego listu, a nie częstotliwość pojawiania się tych neologizmów w tekście. Dlatego choćby ten sam neologizm wystąpił w danym liście więcej niż jeden raz, uważa się go tylko za pojedyncze hasło. Jeśli natomiast jakiś nowy wyraz użyty jest w dwu różnych listach, uwzględnia się go dla każdego listu oddzielnie.

⁴ Liczba w liczniku oznacza liczbę neologizmów, w mianowniku — ogół wyrazów istniejących w danym liście. Liczba ogółu wyrazów podana jest wg: R. Morgenthaler, *Statistik des neutestamentlichen Wortschatzes*, Zürich 1958, s. 164.

Natomiast Tt, Flm, 2 Tym i 1 Tym zajmują w układzie B miejsca niższe, niżby im to przysługiwało zgodnie z ich datą powstania.

Zobaczmy teraz na przykładach wybranych neologizmów, w jaki sposób spełniają one funkcję poetycką, czyli funkcję tworzywa.

1. Zwięzłość. Dzięki tworzeniu nowych wyrazów i umieszczaniu ich w tekście uzyskuje Apostoł, a jest to zresztą zjawisko ogólnojęzykowe, zwięzłość wypowiedzi. Nowe złożenia i wiele nowych formacji sufiksalnych, to skrócone do jednego wyrazu całe zdanie lub przynajmniej kilka jego elementów.

Streszczeniem całego zdania są: a) wszystkie nowe nazwy działacza, np. διώκτης = ὃς διώκει, „ten, który ściga, prześladowa” — „prześladowca” (1 Tym 1, 13); ὀλοθρευτής = ὁ ὀλοθρεύει, „ten który zabija” — „zabójca” (1 Kor 10,10); εἰδωλολάτρης — ὃς λατρεύει τοῖς εἰδώλοις, „ten, który służy posągom bóstw” = „bałwochwalca” (1 Kor 5, 10 al.); κοσμοκράτωρ = ὃς κρατεῖ τοῦ κόσμου, „ten, który włada światem” (Ef 6,12); b) przymiotniki odczasownikowe na — τος, np. θεοδιδάκτος = διδασχθεις ὑπὸ τοῦ θεοῦ, „taki, który został pouczony przez Boga” (1 Tes 4, 9); c) złożenia egzocentryczne, np. ὀκταήμερος = ὀκτὼ ἡμέρας ἔχων, „taki, który ma osiem dni, mający osiem dni” (Flp 3, 5); d) także czasowniki faktytywne np. ἀνακαινώω = ποιῶ (τινα) καινόν, „czynię (kogoś) nowym” (2 Kor 4, 16; Kol. 3, 10).

Neologizmami zastępującymi część zdania są między innymi złożenia przydawkowe, np. ψευδάδελφος = ψευδῆς ἀδελφός, „nieprawdziwy brat, fałszywy brat” (2 Kor 11, 26; Gal 2, 4); oraz złożenia rekcyjne, np. χρηστολογία = τὸ λέγειν τὰ χρηστά, „mówienie rzeczy miłych” (Rz 16, 18).

Ten lakonizm wypowiedzi występuje w nakazach, np. εἰν δὲ μὴ ἢ διερμηνευτής⁵, σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ, „a jeśli by nie było tłumacza, διερμηνευτής, niech milczy w kościele, niech dla siebie tylko mówi i dla Boga” (1 Kor 14, 28). Zwięzłymi sformułowaniami rozwiązuje tu św. Paweł problem korzystania z daru języków. Nazwa działacza διερμηνευτής zastępuje zdanie: ὃς διερμηνεύη, „który by tłumaczył”.

Neologizm ἀντίλυτρον jest zleksykalizowaną formą przymiarkowego wyrażenia ἀντί λύτρον, „zamiast okupu”. Dzięki niemu uzyskane zostały poza zwięzłością także efekty poznawcze. Przez dodanie ἀντί do λύτρον powstało nowe znaczenie, inne niż znaczenie samego λύτρον. Widać to dobrze z zestawienia zdania z λύτρον występującego u św. Mateusza i u św. Marka z Pawłowym zdaniem z ἀντίλυτρον. Mt 20, 28 i Mk 10, 45: δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντι πολλῶν, „aby oddać swe życie na okup za wielu”. Św. Paweł natomiast w 1 Tym 2, 6 tak mówi: ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, wydawszy za wszystkich siebie samego zamiast okupu, ἀντίλυτρον. Dzięki takiemu doborowi wyrazów Apostoł unika semityzmu τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, podkreśla neologizmem ἀντίλυτρον osobowość ofiary Chrystusa oraz mówiąc πάντων zamiast πολλῶν wskazuje na jej uniwersalizm.

⁵ Wyrazy podkreślone w tekście greckim są neologizmami.

2. Dobitność. Neologizmów używa św. Paweł dla dobitności wypowiedzi. Na nowych jego wyrazach spoczywa często akcent logiczny zdania. Przykładem może być pytanie w 2 Kor 1, 17, dotyczące planów misyjnych Apostoła: Τοῦτο οὖν βουλόμενος μήτι ἄρα τῇ ἐλαφρία ἐχρησάμην, „Czy zatem, dążąc do tego, kierowałem się lekkomyślnością, ἐλαφρία?” Inny przykład dobitności, uzyskanej przy pomocy neologizmu; Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναι τι μηδὲν ὄν, φρεναπατᾶ ἑαυτόν, „Jeśli ktoś uważa, że jest czymś, choć jest niczym, zwodzi samego siebie, φρεναπατᾶ ἑαυτόν” (Gal 6, 3). Uwypuklenie przez neologizm tego, co ważniejsze, znajdujemy także w 2 Kor 4, 16. Zdanie to zbudowane jest na zasadzie antytezy:

ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται,
 ἀλλ' ὁ ἔσω ἡμῶν ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα,

bo chociaż zniszczeniu ulega nasz człowiek zewnętrzny, wewnętrzny jednak odnawiany jest całkowicie, ἀνακαινοῦται, dzień po dniu. Nowy wyraz podkreśla pozytywną część procesu, dokonującego się w nas za sprawą Ducha Świętego od chwili chrztu.

3. Obrazowanie. Pewna grupa nowych wyrazów św. Pawła służy obrazowaniu wypowiedzi, np. ἀπεκδύομαι, „zedrzeć z siebie, огоłocić się” i ἀπέκδυσις, „zdrarcie z siebie, огоłocenie się”; metaforycznie o огоłoceniu się, jak z szaty, z dawnego człowieka (Kol 3, 9), o огоłoceniu się Boga w Chrystusie (Kol 2, 15), o огоłoceniu się z podstawy grzechu (Kol 2, 11); ὀρθοποδέω, „iść na wyprostowanych nogach, iść pewnie, iść prosto”, o postępowaniu zgodnym z Ewangelią (Gal 2, 14); συλαγωγέω, „prowadzić (kogoś) jako swój łup”, w ostrzeżeniu Kolosan przed możliwością oderwania ich przy pomocy filozofii od nauki Chrystusa (Kol 2, 8).

4. Paralelizm. Duża grupa neologizmów służy ozdobnej budowie zdań, a zwłaszcza budowie opartej na zasadach paralelizmu. Przysłówek φειδομένως, „oszczędnie, skąpo”, wbudowany został w chiastycznie zorganizowane przysłowie:

Ὁ σπείρων φειδομένως
 και θερισει,
 φειδομένως

Kto skąpo siewa, skąpo też żąć będzie (2 Kor 9, 6).

Utrzymaniu jedności kategorii gramatycznych: części mowy, liczby i osoby, poddane są w 1 Kor 4, 11-12 trzy neologizmy. Pojawiają się one w łańcuchowym układzie sześciu czasowników:

καὶ πεινώμεν
 καὶ διψῶμεν

odczuwamy głód,
 odczuwamy pragnienie,

καὶ <u>γυμνιτεούμεεν</u>	nadzy jesteśmy,
καὶ <u>κολαφιζόμεθα</u>	policzkowani,
καὶ <u>ἀστατοούμεεν</u>	bezdomni,
καὶ <u>κοπιούμεεν</u>	mozolimy się.

Tak mówi Paweł o sobie i o innych apostołach.

Jeszcze wyżej na zasadach paralelizmu zorganizowaną wypowiedź znajdujemy w 1 Kor 6, 9-10. Porządek dziesięciu rzeczowników na-oi i -ai, używanych na zmianę w tym zdaniu, podtrzymują dwa neologizmy — ειδωλολάτραι i ἀρσενοκοῖται:

οὔτε πόρνοι οὔτε ειδωλολάτραι οὔτε μοιχοὶ οὔτε μαλακοὶ οὔτε ἀρσενοκοῖται οὔτε κλέπται οὔτε πλεονέκται, οὐ μέθυστοι, οὐ λοῖδοροὶ, οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν θεοῦ κληρονομήσουσιν.

„ani rozpustnicy, ani bałwochwalczy, ani cudzołożnicy, ani rozwiąźli, ani pederasci, ani złodzieje, ani chciwcy, ani pijacy, ani awanturnicy, ani grabieżcy nie odziedziczą królestwa Bożego”.

Jeśli w powyższym zdaniu rzeczowniki na -oi oznaczymy symbolem O, a rzeczowniki na -ai symbolem A, wtedy tak można przedstawić ich paralelny układ:

		5 — A		
		3 — 0	8 — 0	
1 — 0	2 — A	6 — A	10 — X (= ἄρπαγες)	
		4 — 0	9 — 0	
		7 — A		

Ale nie zawsze neologizm utworzony bywa celem upodobnienia form. Na przykład w zdaniu: Εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα καὶ σύμμετοχα τῆς ἐπαγγελίας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, „Poganie są współdziedzicami, i współczłonkami jednego Ciała, i współuczestnikami obietnicy w Chrystusie Jezusie” (Ef 3, 6), wyraz σύσσωμα, jako nowy, umieszczony został w centralnym miejscu triady dla repetycji przedrostków συν-. W innym zaś miejscu ten sam element συν- dodany został do rzeczownika ψυχή: σύμψυχος, celem zróżnicowania, a nie upodobnienia form:

ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε,	— τὸ αὐτὸ φρονῆτε
τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες,	— τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες
<u>σύμψυχοι</u> ,	— τὴν αὐτὴν ψυχὴν ἔχοντες
τὸ ἐν φρονοῦντες,	— τὸ αὐτὸ φρονοῦντες

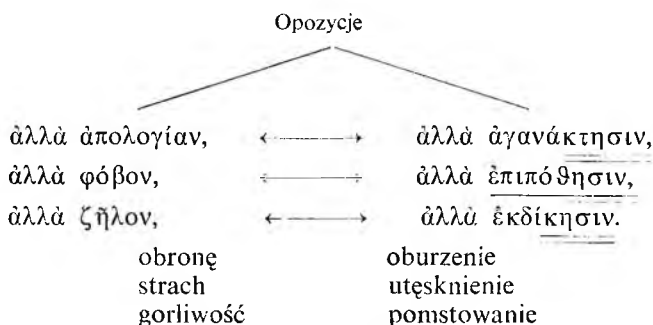
„Dopełnijcie miary mojej radości przez jednomyślność, przez wspólnotę miłości, jednej duszy będąc i jednego dążenia” (Flp 2, 2). Chodzi tu o zróżnicowanie wyrazu ὁ αὐτὸς.

Nowy rzeczownik ἐπιπόθησις, „u tęsknienie”, występuje w listach Pawłowych dwukrotnie i w obu miejscach służy paralelizmowi. W 2 Kor 7, 7 dzięki użyciu formacji ἐπιπόθησις powstaje asonans, utrzymany także w dwu dalszych członach zdania:

ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν : asonans z samogłosek o, e, i
 τὸν ὑμῶν ὄδυρμόν : asonans z samogłosek o, ύ, o
 τὸν ὑμῶν ζῆλον : asonans z samogłoski o

„donosząc nam [= Tytus Pawłowi] o waszym u tęsknieniu, o waszym narzekaniu i o waszej gorliwości”.

A w 2 Kor 7, 11 ten sam rzeczownik służy zachowaniu opozycyjnego szeregu trzech par rzeczowników i utrzymaniu tożsamości formatów drugich członów par:

Te sprzeczne uczucia wywołała w Koryntianach nagana udzielona im przez św. Pawła.

Niezwykle kunsztownie zbudowana wypowiedź znajduje się w 2 Kor 6, 14-16. W strukturze tego zdania centralnymi wyrazami są dwa neologizmy: ἑτεροζυγέω. „trwać w obcym sobie zaprzęgu” oraz συμφώνησις, „zgranie się, harmonia”:

Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις·

Synonimy	niezgodne pary zaprzęgu
τίς γάρ μετοχή ἢ τίς κοινωνία τίς δὲ συμφώνησις ἢ τίς μερίς τίς δὲ συγκατάθεσις	δικαιοσύνη καὶ ἀνομία; φωτὶ πρὸς σκότος; Χριστοῦ πρὸς Βελιάρ; πιστῶ μετὰ ἀπίστου; ναῶ θεοῦ μετὰ εἰδώλων;

ἡμεῖς· γὰρ ναὸς θεοῦ ἐσμεν ζῶντος·

Nie trwajcie w obcym wam zaprzęgu z niewiernymi!

Bo jakie może być współdziałanie sprawiedliwości z bezprawiem,
 albo co ma wspólne światłość z ciemnością?

I jaka może być harmonia Chrystusa z Beliarem,
 albo w czym współuczestniczy wierzący z niewierzącym?

I jak może współistnieć w zgodzie świątynia Boga z bożkami?
 My przecież jesteśmy świątynią Boga żyjącego!

Imięstów ἐτεροζυγοῦντες jest wyrazem uzasadniającym strukturę całego okresu. Synonimy, a wśród nich συμφώνησις, oznaczają sytuacje nieosiągalne przy tak ustawionych zaprzęgach.

Pokazane tu przykłady nie wyczerpują wszystkich miejsc, w których neologizmy spełniają w mniejszym lub większym stopniu funkcję poetycką. Świadczą one jednak chyba o tym, że św. Paweł nie zaniedbywał poetyckich efektów języka. Dzięki nowym wyrazom uzyskał w wielu miejscach zwięźłość, dobitność, obrazowość i paralelizm wypowiedzi.

THE MOST FREQUENT—FORMATIVE GROUPS OF NEOLOGISMS in st. Paul's Letters

S u m m a r y

Taking Roman Jacobson's theory of the function of language as his basis, the author of the article gives as an example, selected neologisms from St. Paul's Letters and shows how they are subordinated to the poetical function. The neologisms built as a material into the structure of the letters served the Apostle Paul to attain conciseness, expressiveness, picturesqueness and parallelism of the statements.